

Türk Hikâyesinde Mekân*

Tanzimat dönemi her bakımdan önemli bir dönemeçtir. Türk toplumu pek çok alanda değişim ve dönüşüm ile karşı karşıya kalır. Yaşanan bir medeniyet değişimidir. Bu değişim ve dönüşümün yaşandığı alanlardan birisi de sanat-edebiyat dünyasıdır. Bir medeniyet değişimi belki de hiçbir toplum ve devirde Tanzimat döneminde olduğu kadar edebî çevrelerde mayalanmaz. Medeniyet değişiminin lokomotif gücü edebiyatçılar olur. Dolayısıyla medeniyet değişikliğini yönlendiren ve yöneten edebiyat, kendisini dile getirecek yeni ifade şekilleri arayışında olur. Böylelikle yeni edebî türler edebiyatımıza girer. Bu türlerden biri de modern hikâyedir.

Anlatma esasına dayalı türler (roman, hikâye gibi), edebiyat sanatı içerisinde insanın kendisini daha geniş ve çok boyutlu anlatma ihtiyacını karşılamak için kullanılan birer araç olur. Romanın bir 'ifşa' metni olarak değerlendirilmesi bu düşünce ile alakalı olsa gerektir. Roman ve hikâye gibi türlerin anlatım gücü keşfedildikten sonra bu türlerde verilen eserler çeşitlenmiş, zenginleşmiş ve zengin anlatım biçimleriyle desteklenerek gelişmiştir. Zaman, mekân, bakış açısı ve şahıs kadrosu gibi unsurlar roman ve hikâye gibi türlerde anlatımı destekleyen ve şekillendiren unsurlar olmuştur. Hiç şüphesiz 'mekân' unsuru da bu türlerde önemli yer işgal eder.

Mekân, anlatımın ve kurgunun çerçevesini çizdiği gibi ortaya konulan kurgusal metnin gerçekliğini de büyük ölçüde belirler. Mekân, kurgusal metinde tek başına bir değer ifade etmesinin yanında diğer unsurları da tamamlayan, onların var olmasını sağlayan bir özelliğe sahiptir.

Kurgusal metinlerde önemli bir yer işgal eden mekân ile ilgili 2011 yılında önemli bir

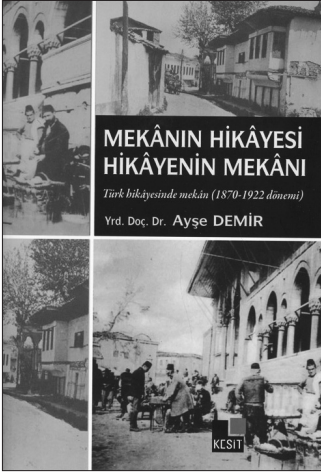
çalışma yayımlandı. Yrd. Doç. Dr. Ayşe Demir tarafından yayımlanan bu çalışma *Mekânın Hikâyesi, Hikâyenin Mekânı, Türk Hikâyesinde Mekân (1870-1922)* ismini taşıyor. Kesit Yayınları'ndan çıkan eser 504 sayfalık bir hacme sahip.

Ayşe Demir'in kitabı, Prof. Dr. Hülya Argunşah danışmanlığında hazırlanan doktora tezinden mülhemdir. "Türk Hikâyesinde Mekân" adını taşıyan bu çalışmanın konusu, 1870-1922 yılları arasındaki Türk hikâyeciliğinde mekânın kurgu içerisindeki yeri ve bu ögenin olay örgüsü, kişiler, zaman ve diğer kurmaca öğeleriyle olan etkileşimidir." (s. 13). Kitap beş bölüm ve Önsöz, Giriş, Sonuç ve Kaynakça'dan oluşmaktadır.

Çalışmanın I. bölümü "Hikâyelerde Görülen Mekân Türleri" başlığını taşıyor. Bu bölümde 1870-1922 dönemi Türk hikâyesinde kullanılan mekân türlerine yer verilmiştir. Bu bölüm; iç mekân, dış mekân, kapalı mekân, açık mekân, burası başka bir yer, kapsanan-kapsayan mekân, karanlık mekânlar, aydınlık mekânlar, kadın mekânları, çocukluk mekânları ve rüya mekânları alt başlıklarından oluşur. Gaston Bachelard'ın *Mekânın Poetikası* isimli eserinden hareketle mekân türlerine olgusal bir bakış getirmeye çalışıldığını söyleyen yazar, mekânın somut olmaktan çok soyut tarafını, insana dönük, insanla ilgili cep-helerini ele almıştır.

II. bölüm, "Hikâyelerde Görülen Mekânların İşlevleri"ne ayrılmıştır. Bu bölümde sahne olarak mekân, yardımcı olarak mekân, engelleyici olarak mekân, yönlendirici olarak mekân olmak üzere hikâyenin temel dört işlevi ele alınmıştır. Ayşe (Eziler) Kıran-Zeynel Kıran'ın *Yazınsal Okuma Süreçleri* isimli eserinin temel alındığı bu bö-

* Ayşe Demir, *Mekânın Hikâyesi, Hikâyenin Mekânı, Türk Hikâyesinde Mekân (1870-1922)*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2011, 504 s.

lümde, hikâyenin dört temel işlevine odaklanılmıştır.

Mekânın diğer öğelerle ilişkisinin incelendiği III. bölüm “Hikâyenin Diğer Öğeleri ve Mekân” ismini taşımaktadır. Bu bölümde hikâyelerdeki olay örgüsü, şahıs kadrosu, zaman ve anlatım teknikleri ile mekânın kullanımı arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Böylelikle edebî eser içerisinde mekânın yeri belirtilmeye çalışılmış ve diğer öğelerle ilişkisi ele alınmıştır.

IV. bölümde, “Nesneler Dünyası ve Mekân” başlığı altında, nesnelere dünyasının kurgu içerisindeki görünümüne değinilmiştir. Böylelikle mekâna hem edebî eserin iç yapısından hem de dış çerçeveden bakılmış olmaktadır.

V. bölümde ise “Hikâyelerde Görülen Mekânların Sosyal Olaylara Bağlı Olarak Değişimi” başlığıyla hikâyeye ve mekâna etki eden edebiyat dışı olarak değerlendirilebilecek tarihî, siyasî ve sosyal faktörler ele alınır. Burada toplumu yansıttığı olarak mekân, millî mekân kavramı ve millî mekânın sınırları, millî kimlik oluşturmada mekânın rolü, hikâyelerde yeni bir mekân olarak Anadolu gibi başlıklarla mekânın zamanla nasıl bir farklılaşmaya uğradığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu dönem yazarları, eserlerini inandıkları davaların hizmetine vererek eserleri-

ne kimlik oluşturmak gibi bir işlev de yüklemişlerdir. İşte bu noktada mekân-coğrafya algısı ortaya çıkmıştır.

“Sonuç” kısmında ise yapılan çalışmadan elde edilen sonuçlar ortaya konulmuştur. Eser boyunca faydalanılan kaynaklar da “Kaynakça”da verilmiştir.

Bu çalışma vasıtasıyla görülmüştür ki modern hikâyenin başlangıcından Cumhuriyet’e gelen çizgide Türk hikâyesi büyük bir gelişme göstermiştir. Bu gelişmenin en büyük göstergelerinden biri, mekânın da içinde bulunduğu unsurların önemsenmesi ve kullanımlarının belirli bir bilinç dairesi etrafında olmasıdır. Devrin şartları ile de bağlantılı olarak hikâyelerde mekân olarak ev sıklıkla tercih edilmiştir. Ev sadece bir mekân olarak değil, aynı zamanda ‘aile’ gibi toplumsal bir olguyu da ele alacak şekilde kullanılmıştır. Dolayısıyla eve dönüş ve evden kaçışlar hep aileye dönüş ve aileden uzaklaşmak algısı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu yüzden mekân olarak ev, dış dünyadan korunulan bir sığınak ve sığınılacak bir yer şeklinde ele alınmıştır. Korunma ve sığınma aynı zamanda mahremiyeti de beraberinde getirir. Mahremiyet ise kadınlara ilişkilendirilir. Dolayısıyla kadının mekânı iç mekân yani evdir. Mekân diğer taraftan hafızayı da temsil eder. Bireysel ve toplumsal hafıza hükmünü mekânda yaşatır. İnsanın yaşadığı olumlu ve olumsuz her şey mekânla hatırlanır. Mekân, millî kimliğin oluşturulmasında kimi zaman araç, kimi zaman da amaç olarak ele alınır. Yurttaşlık bilinci, coğrafya ve vatan algısı mekân ile oluşturulur. Mekân olarak Anadolu’nun keşfedilmesi de Türk hikâye yazarı için bir başka ufuk olmuştur.

Bu çalışma ile hem hikâye türünün unsurlarından biri olan mekâna dair teorik bir perspektif getirilmeye çalışılmış hem de Türk modern hikâyesinin teknik açıdan kat ettiği mesafe ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Ayşe Demir’i bu kıymetli çalışmasından dolayı kutluyor, bu alandaki çalışmalarını sürdürmesini temenni ediyoruz.

Ayrıca Kesit Yayınları'nı da tebrik ederiz. Ayşe Demir'in doktora tezi örneğinde olduğu üzere uzun ve yorucu bir süreç sonunda ortaya konulan yoğun bir emek ürünü olan

doktora tezlerini üniversite kütüphanelerinde tozlanmaya bırakmadan ilim âlemine kazandırdıkları için.

Oğuzhan Karaburgu*

Bir Edebiyat Bilimcisinin Yol Bulma Sıkıntısının Özgün Neticesi: Prof. Dr. İsmet Emre'nin Edebiyat Bilimi**

Edebiyat biliminin imkânları üzerine yıllardır çalışan Prof. Dr. İsmet Emre, konu ile ilgili birikimlerini nihayet okuyucularıyla buluşturdu. “*Sosyal bilimlerin önde gelen şubelerinden biri olan edebiyat biliminin rüştünü geç ispat etmesinden kaynaklanan teorik boşluk*”ları doldurmaya yönelik katkı sağlamayı amaçlayan eser, “*bilimleşmenin gecikmesinden kaynaklanan terimleşme sorunları*”na da ciddi anlamda eğilmektedir (s. 9). Eser, dört bölümden ve bu bölümlerde ortaya konulan teorik görüşleri destekler mahiyetteki birbiriyle ilişkili; fakat müstakil çalışmaların yer aldığı “Ekler”den oluşmaktadır.

Birinci bölümde yazar, “İnsan ve Doğa” başlığı altında edebiyatı sanat ve bilim alanında var eden insana ait özellikler üzerinde durmaktadır. İnsanın yaradılıştan getirdiği meziyetleri edebiyat bağlamında sorgulamanın kişiyi ister istemez öznellik ve insanî duyuş gibi konularla yüz yüze getirdiğini belirten Prof. Dr. Emre, edebiyatı; bilim-bilim dışı ayrımında değerlendirirken “*insan bilincinin dokunduğu ve yorumladığı her türlü oluşumun içinde mutlaka insana özgü bir esneklik, bir öznellik payı olduğunu daima göz önünde bulundur*”mak gerektiğini vurgulamaktadır (s. 3). Ona göre, insanı insan yapan asıl özellik, insanın etrafındaki nesne ve eşyaları, tabiata ait unsurları kendi gerçekliklerinden çıkarıp bilincine göre yorumlaması ve değiştirmesidir. Prof. Dr. İsmet Emre bu noktada *soyutlama, hayal gücü ve çarpıtma* gibi kavram-

lara dikkati çekmektedir. Sanata ait insanî yaratmanın temelini de izah eden bu bölüm konuya özgün yaklaşımın en güzel örneklerinden birini içermektedir.

“*İnsanal özün nesnelleşmesi*”nin nasıl gerçekleşeceğini tartışan Prof. Dr. Emre, insanî özün nesnellik içinde değerlendirilebilmesini hem kuramsal hem pratiklerimiz açısından gerekli görmekte ve bu durumun insanî duyuyu yaratmak için bir zorunluluk olduğunu belirtmektedir (s. 22). İnsanın özünü nesnelleştirirken de eylemlerimizin genel geçer gerçekliklerinden yola çıkmaktadır. Bu doğrultuda insan eylemlerini üç kategoride inceleyen Prof. Dr. Emre, “*yaşamsal enerji, fiziksel güç, duyu ve duyarlılık*” başlığı altında yeni kavramlara ulaşmaktadır. Yaşamsal enerji insanın yeme içme gibi temel ihtiyaçlarına karşılık gelmekte ve bütün insanlar için ortak özellikler göstermektedir. Fiziksel güç, bedensel tatminden eğlenceye ve hayatı kolaylaştıran zanaata geçişi kapsamaktadır. Soyut eylemlerimizi içeren duyu ve duyarlılık ise yaşamsal enerjinin ve fiziksel gücün sanat ve estetik alanlarına dönüşmesine işaret etmektedir. Böylece insan için maddî eylemlerden soyut eylemlere geçişin aşamaları gösterilmeye çalışılmıştır.

İnsanın doğayla ilişkisinde, farklı bir bakış açısına sahip olan sanatçıyı tanımlamaktan ziyade betimleme yolunu seçen Prof. Dr. Emre, bilincin duru hâline sahip olan sanatçıları, insanlar arasında seçkin konum-

* Yrd. Doç., Bartın Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Bölümü.

** Prof. Dr. İsmet Emre, *Edebiyat Bilimi*, Anı Yayınları, Ankara, 2012, 265. s.